

MONEDA DIVIZIONARĂ EMISĂ DE PETRU MUȘAT

de OCTAVIAN ILIESCU

Cercetările dedicate în ultimii ani studierii primelor emisiuni monetare ale Moldovei au permis reconstituirea sistemului monetar adoptat de către Petru Mușat (1373-1392) la începutul domniei sale¹. Ca rezultat al acestor cercetări, cunoaștem astăzi baza metrologică a acestui sistem monetar: un sommo, unitate ponderală de origine mongolă, servind la cântărirea argintului² și care a fost vehiculată în Moldova și în orașele portuare de la gurile Dunării - Chilia, Licostomo - de către negustorii genovezi³. Echivalența în grame a unui sommo varia de la un loc la altul⁴. În Moldova, greutatea unui sommo, adoptat ca bază pentru emiterea de monede, era de 192-198 g; dintr-o asemenea cantitate de argint brut se băteau inițial 200 groși moldovenesti cu o greutate medie de 0,96-0,99 g⁵. Cum însă atât titlul, cât și greutatea medie a groșilor lui Petru Mușat au evoluat într-o continuă descreștere, este probabil ca numărul de piese ce se băteau dintr-un sommo de argint brut să fi crescut spre sfârșitul domniei emitentului pînă la 240-248 exemplare, cu o greutate medie de numai 0,80 g⁶.

A rămas nerezolvată pînă astăzi problema emiterii unor monede divizionare moldovenesti, alături de groși, încă din timpul domniei lui Petru Mușat, deși unele sugestii în această direcție au fost semnalate în mai multe rînduri, fie chiar și numai în trecut. De această problemă ne vom ocupa mai pe larg în rîndurile următoare.

În anul 1933, cunoscutul numismat bucovinean Rudolf Gassauer prezenta un număr de 10 monede moldovenesti, la vremea aceea inedite⁷. Între ele se găsea și o monedă mică de argint, anepigrafă, al cărei tip se-ar asemăna, după părerea autorului citat, cu tipul monedelor lui Petru Mușat și al celor emise de Stefan I (1394-1399)⁸. Nu ni se dă o descriere a acestei piese, ci numai o reproducere, în desen, pe planșa anexă a articolului în discuție⁹. Pe baza acestui desen, redăm descrierea de mai jos:

Av. Fără legendă. Cap de bour cu o stea cu cinci raze între coarne, în dr. semiluna vărsată (cu coarnele în jos), în st. o rozetă punctiformă cu cinci petale. Coarnele bourului mici și recurbate în afară, în formă de liră. Totul într-un cerc de perle.

Rv. Fără legendă. Scut despicat, în primul, fasciat de șase(?) piese, în al II-lea șapte flori de crin, așezate 4,3; deasupra, în dr. și în st. scutului, câte o floare de crin. Totul într-un cerc de perle. Reversul fiind descentrat, partea inferioară a scutului și cîmpul din stînga lui ies din flan.

AR.12 mm,0,24 g. Colecție particulară. R.Gassauer, Tipuri de monede moldovenesti inedite, p.8 și fig.9 de la p.9 (v.pl.I,1).

Existența acestei monede a rămas multă vreme ignorată de către cercetătorii care s-au ocupat de studiul emisiunilor monetare ale Moldovei sub domnia lui Petru Mușat¹⁰. Abia în anul 1957 ea a reținut atenția noastră pentru prima dată; semnificativ, ne-am exprimat unele rezerve cu privire la atribuirea ei lui Petru Mușat¹¹. Am revenit ulterior, în mai multe rânduri, asupra determinării acestei monede, menținând însă de fiecare dată unele rezerve¹², generate pe de o parte de faptul că avem de a face cu un unicat, iar pe de alta, de imposibilitatea de a supune acest unic exemplar unui examen direct, fie chiar și pe baza unei reproduceri fotografice, document mai fidel decât un desen¹³.

Limitându-ne la documentarea precară de care dispunem astăzi, să încercăm să precizăm cine este emitentul și care este valoarea nominală a acestei monede.

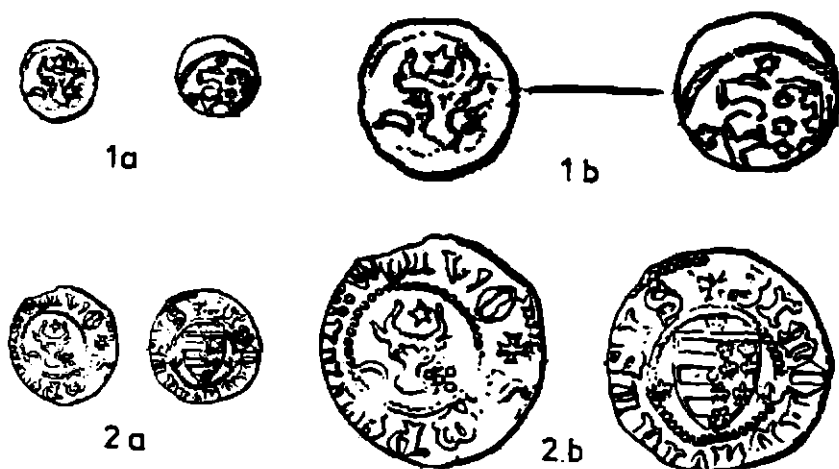
Ca tip, atât aversul, cât și reversul ne trimite fără dificultate la groșii lui Petru Mușat. Într-adevăr, dacă reprezentarea capului de bour de pe avers, cu coarnele recurbate în afară, în formă de liră, ne poate trimite și la monedele lui Stefan I, precum și la primele emisiuni ale lui Alexandru cel Bun¹⁴, tipul de pe revers nu se întinde decât numai la groși din primele serii ale lui Petru Mușat. Se știe că atât groșii lui Stefan I, cât și monedele din prima emisiune a lui Alexandru cel Bun au pe revers numai două flori de crin în al II-lea cartier al scutului. Pe de altă parte, monedele anepigrafe ale lui Alexandru cel Bun, cu șapte flori de crin în al II-lea cartier al scutului de pe revers, ne arată pe avers un alt tip al capului de bour, cu coarnele curbate înăuntru; ele fac parte din emisiunile mult mai târzii, de la sfârșitul domniei acestui voievod¹⁵. Dimpotrivă, moneda semnalată de Gassauer este identică sub raport tipologic cu o serie de groși din primele emisiuni ale lui Petru Mușat (v.pl.I,2)¹⁶. Prin urmare, din punct de vedere tipologic, mica monedă de argint de care ne ocupăm aici nu a putut fi emisă decât numai de către Petru Mușat; ea este un pendant al groșilor din seria cu șapte flori de crin în al II-lea cartier al scutului de pe revers, scut care mai are câte o altă floare de crin deasupra, în dreapta și în stînga lui¹⁷.

În punct de vedere metrologic, greutatea de 0,24 g, menționată de R.Gassauer pentru această monedă, creează unele complicații, în determinarea valorii ei nominale. Așa cum am arătat mai sus, din datele obținute în urma unor cercetări îndelungate, am ajuns la concluzia că greutatea medie a groșilor din primele emisiuni ale lui Petru Mușat oscilează între 0,96-0,99 g, corespund unei ratio de 200 piese la un sommo de argint brut, în greutate de 192-198 g. Dacă luăm în considerare greutatea de 0,24 g a piesei care ne preocupă, s-ar părea că ea reprezintă un sfert de gros moldovenesc, întrucît $4 \times 0,24 = 0,96$ g, greutatea medie a grosului lui Petru Mușat din primele emisiuni. În sistemul monetar poloz din aceeași vreme, astfel de monede moldovenesti ar fi avut ca echivalent dinarii pentru coroană, emiși de Cazimir cel Mare (1333-1370) între anii 1368-1370 și cu cei bătuți de Hedwiga între anii 1384-1386, monede care cântăreau de asemenea 0,24-0,25 g¹⁸.

Ipoteza existenței unor monede moldovenești mărunte, valorînd, ca nominal, un sfert de gros, a mai fost susținută anterior de către E. Fischer, dar cu referire la unele emisiuni anepigrafe ale lui Alexandru cel Bun¹⁹. În ce ne privește, am arătat cu alt prilej că în documentele moldovenești din anii 1408-1463 sînt amintite numai două nominale emise de domnia Moldovei, și anume groși și jumătăți de groși²⁰. Faptul că în două scutiri de taxe vamale, una acordată mănăstirii Meldovița de către Alexandru cel Mare, la 30 septembrie 1453²¹, cealaltă de către Ștefan cel Mare mănăstirii Neamț, la 13 iulie 1463²², se interzice slujitorilor domniei de a percepe nici măcar o jumătate de gros, dovedește în mod foarte clar că în Moldova nu s-a emis niciodată o monedă de o valoare nominală mai mică de o jumătate de gros²³.

Acest argument, la care se adaugă și observația că moneda în discuție e cunoscută numai într-un exemplar unic - deci nu se poate deduce, pe baza unui singur cas, care era greutatea teoretică a nominalului respectiv -, ne îndeamnă să păstrăm și astăzi unele rezerve cu privire la determinarea raportului dintre această piesă și grosul, unitatea sistemului monetar moldovenesc de la Petru Mușat și pînă la moartea lui Ștefăniță (1517-1527).

În ce privește datarea acestei monede divizionare, ea poate fi stabilită în strînsă legătură cu locul pe care îl ocupă grosul de același tip în seria emisiunilor monetare ale lui Petru Mușat. S-a arătat cu alt

Pl. I.-1, monedă divizionară emisă de Petru Mușat (probabil jumătate de gros) (după R. Gassauer, Tipuri de monete moldovenești inedite, fig. 9); 2, gros emis de Petru Mușat (după N. Docan, Notiță despre monetele lui Petru Mușat, fig. 15). a: mărimi naturale; b: 2 x 1.

prujej că această serie, cu șapte flori de crin în al II-lea cartier al muntelui de pe revers, se plasează la începutul domniei lui Petru Mușat. În consecință, aceeași datare - mai exact, curând după 1377²⁴ - poate fi luată în considerare și pentru baterea monedei divizionare de care ne-am ocupat în această notă. Extrema ei raritate poate fi explicată prin faptul că în timpul domniei lui Petru Mușat emisiunea ei nu a corespunsurii nevoi stringente de numerar cu o valoare nominală atât de redusă. Aștia mai târziu, începând cu domnia lui Alexandru cel Bun (1400-1432), sistemul monetar moldovenesc a fost completat atât cu piese divizionare bătute de data aceasta în cantități apreciabile, cât și cu dubli groși, spre a se face față astfel unei circulații monetare mult mai diferențiate²⁵.

În lumina acestor date se poate conchide cu toată certitudinea că Petru Mușat a emis, curând după anul 1377, și monede divizionare, alături de groși, unitatea sistemului monetar, și că aceste monede reprezentau, foarte probabil, jumătăți de groși.

NOTE

1. V. în acest sens: COSTIN C. KIRITESCU, Sistemul bănesc al leului și precursorii lui, I, Edit. Academiei, București, 1964, p. 85 (text redactat de OCTAVIAN ILIESCU); OCTAVIAN ILIESCU, Din trecutul monedei românești, secolele XIV-XVI, în "Magazin istoric", 2, 1968, nr. 7-8 (16-17), iulie-august, p. 132; IDEM, Monedă în România 491-1864, Edit. Meridiane, București, 1970, p. 25.
2. Numele sommo derivă de la cuvântul mongol *šaum* sau *aqšaum* = alb, aluzie la culoarea argintului; BERTOLD SPULER, Die goldene Horde. Die Mongolen in Russland 1223-1502, Leipzig, 1943, p. 330.
3. Cf. OCTAVIAN ILIESCU, Le prêt accordé en 1388 par Pierre Mușat à Ladislas Jagellon, în "Revue roumaine d'histoire", 12, 1973, p. 131.
4. V. aceste echivalențe la ERICH SCHILBACH, Byzantinische Metrologie, C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, München, 1970, p. 192, 194, 196.
5. V. mai sus, n. 1; pentru echivalența unui *sommo* în grame, v. și OCTAVIAN ILIESCU, La monnaie génoise dans les pays roumains au XIIIe - XVe siècles, în vol.: Colocviul româno-italian "Genovezii la Marea Neagră în secolele XIII-XIV", București, 27-28 martie 1975, Edit. Academiei, București, 1977, p. 165.
6. În lipsa unor documente de arhivă care să menționeze atât unitatea ponderală luată ca bază a sistemului monetar moldovenesc, cât și numărul de unități monetare (ratio) ce se băteau dintr-o cantitate de argint brut, echivalentă cu norma ponderală de bază, am pornit în calculele noastre de la stabilirea greutateii medii a groșilor lui Petru Mușat, prin cântărirea unui număr cât mai mare de exemplare ale aceași emisiune. Comparând rezultatele obținute în acest mod cu e-

- chivalența medie, în grame, stabilită pentru un sommo (v. mai sus, n. 3), am ajuns la concluzia că, inițial, în Moldova s-au bătut 200 groși dintr-o cantitate de argint egală cu această normă ponderală.
- 7 Dr. RUDOLF GASSAUER, Tipuri de monede moldovenești inedite, în "Anuarul Liceului Ștefan cel Mare" din Suceava, 1932-1933, p. 3-9 ilus., și extras, Suceava, 1933, cu aceeași paginatie a textului.
- 8 Ibidem, p. 8.
- 9 Ibidem, p. 9, fig. 9.
- 10 Nu este amintită de CONST. MOISIL, Probleme de numismatică românească, în "Analele Academiei Române", Memoriile secț. istorice, 22, 1939-1940, p. 244, care atribuie lui Petru Mușat, ca monede divizionare, piesele anepigrafe de bronz ce au pe avers capul de bour cu atributele obișnuite, iar pe revers, o cruce cu coroană în cantoanele superioare, o stea și semiluna în cele inferioare; autorul citat consideră că monedele mărunte moldovenești, anepigrafe, erau desemnate în documentele de mai târziu cu termenul de bani, în sensul de piese divizionare (ibidem). Nici ILIE ȚABREA, Influențe externe asupra primelor monede moldovenești, în "Cronica numismatică și arheologică", 18, 1944, p. 276-277, care pune la îndoială ipoteza formulată de Const. Moisil în articolul citat mai sus, nu cunoaște o monedă divizionară care să poată fi atribuită cu siguranță lui Petru Mușat. Am arătat altă dată că monedele moldovenești anepigrafe, purtând pe revers o cruce, au fost emise în realitate de către Alexandru cel Bun. V. în acest sens OCTAVIAN ILIESCU, Îndreptări și întregiri mărunte cu privire la unele emisiuni monetare feudale ale țării române, în "Studii și cercetări de numismatică", 1, 1957, p. 233-234.
- 11 OCTAVIAN ILIESCU, op. cit., p. 234 și n. 1.
- 12 COSTIN C. KIRIȚESCU, op. cit. p. 85 și n. 3; OCTAVIAN ILIESCU, Din trecutul monedei românești, loc. cit., p. 132-133; IDEM, Moneda în România 491-1864, p. 26.
- 13 Recent, GEORGE BUZDUGAN, OCTAVIAN LUCHIAN și CONSTANTIN C. OPRESCU, Monede și bancnote românești, Edit. Sport-Turism, București, 1977, înregistrează această monedă - fără a o reproduce - la Petru Mușat și o consideră jumătate de gros, trimițând în notă la R. Gassauer (p. 48, sub nr. 92 a). Am văzut însă că R. Gassauer se limitează să semnaleze analogiile acestei piese cu monede emise de Petru Mușat sau de Ștefan I și nu precizează valoarea ei nominală, care este stabilită pentru prima oară în lucrările noastre citate mai sus, în notele 11 și 12. Iar în prefața la Monede și bancnote românești, semnată de acad. EM. CONDURACHI, se afirmă că "foarte probabil, încă din 1377, Petru Mușat bate două categorii de monede de argint: prima cu un diametru de 18-20 mm și o greutate medie de 0,96 g, cea de a doua cu un diametru de 14-16 mm și cu o greutate medie de 0,40 g". În realitate, cea de a doua categorie face parte din emisiunile lui Alexandru cel Bun, v. OCTAVIAN ILIESCU, Moneda în România 491-1864, p. 26.

- 14 OCTAVIAN ILIESCU, *Indreptări și întregiri mărunte...*, loc. cit., p.221.
- 15 Ibidem, p.225 (pl.II, fig.16; IDEM, *Moneda în România 491-1864*, p.28.
- 16 N.DOCAN, *Notiță despre monedele lui Petru Mușat*, în "Analele Academiei Române", *Memoriile secțiunii istorice*, seria a II-a, 30, 1905-1906, p.177-178, nr.30 (reprodusă pe planșă la nr.15); GEORGE BUZDUGAN, OCTAVIAN LUCHIAN, CONSTANTIN C.OPRESCU, op.cit., p.46, varianta 4, nr.43-47.
- 17 Am reprodus alăturat (pl.I,2) un gros din această emisiune, după N.DOCAN, op.cit., pl. fig.15.
- 18 Aceste date după MARIAN GUMOWSKI, *Handbuch der polnischen Numismatik*, Akademische Druck-u. Verlagsanstalt, Graz, 1960, p.20.
- 19 E.FISCHER, *Beitrag zur Münzkunde des Fürstenthumes Moldau*, în "Jahrbuch des Bukowiner Landes-Museums", 9, 1901, p.22-24, nr.57-77 (de asemenea 1/3-a de gros, ibidem, p.21, nr.56).
- 20 O trecere în revistă a acestor documente la OCTAVIAN ILIESCU, *Emisiunile monetare ale Moldovei în timpul domniei lui Ștefan cel Mare*, în vol.: *Cultura moldovenească în timpul lui Ștefan cel Mare*, Edit. Academiei, București, 1964, p.183-185.
- 21 Act redactat la Suceava, *Documenta Romaniae Historica*, A.Moldova, vol.II, Edit. Academiei, București, 1976, p.52-53, nr.37.
- 22 Act redactat la Suceava, ibidem, p.167-168, nr.116.
- 23 OCTAVIAN ILIESCU, op.cit., p.185.
- 24 Idem, *Moneda în România 491-1864*, p.25.
- 25 Ibidem, p.26.

MONNAIE DIVISIONNAIRE ÉMISE PAR PIERRE MUȘAT

Résumé

On examine une monnaie moldave d'argent, anépigraphé, signalée en 1933 par Rudolf Gassauer, qui en avait publié un dessin (v.pl.I, 1). La pièce en question mesure 12 mm et pèse 0,24 g. Se basant sur ces données, l'auteur de la note présente attribue cette pièce au voïvode de Moldavie Pierre Mușat (1373-1392); elle représente probablement un demi-gros moldave, frappé peu après 1377, à en juger d'après son type, identique aux gros moldaves de cette émission.

EXPLICATIONS DE LA PLANCHE

Pl.I.-1, monnaie divisionnaire émise par Pierre Mușat (probablement un demi-gros) (d'après R.Gassauer, *Tipuri de monete moldovenești inedite*, fig.9); 2, gros émis par Pierre Mușat (d'après N.Docan, *Notiță despre monedele lui Petru Mușat*, fig.15). a: grandeur naturelle; b: 2 x 1.